X.Mirzəyeva. Mirzə Möhsün Xəyalinin “Mərsiyə”si
// Əlyazmalar yanmır. 2021, №2(13), s.207-216.

UOT: 801

Xoşqədəm Mirzəyeva
AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,
Bakı ş. İstiqlaliyyət küç.26
e-mail: mirzayevakhoshgadam@gmail.com

MİRZƏ MÖHSÜN XƏYALİNİN “MƏRSİYƏ”Sİ

Mirzə Möhsün Xəyali Azərbaycanın şairlərindən biri olub, Quba ədəbi mühitinin yetişdirməsidir. Şairin AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun xəzinələrində B-514, B-1523, B-2677, B-2009 şifrli əlyazmaları saxlanılır. Bunlardan biri B-2677 Salman Mümtaz tərəfindən tərtib olunmuşdur. Digər əlyazmalar (B-514, B-1523, B-2009) eyni xətlə yazılımşdır. B-514, B-1523 şifrli əlyazmalarda katib və tarixi ilə bağlı heç bir qeydə rast gəlmədik. Ancaq B-2009 şifrli kitabda hicri tarixi ilə 1311 (1894) qeydi mövcuddur. Eyni xətlə yazıldığına görə, fikrimizcə, üç əlyazma da eyni vaxtda, eyni katib tərəfindən qələmə alınmışdır. Hər 3 əlyazmada şeirlər iki sütunda çəpəki şəkildə yazılmışdır. Şairin “Divan”ı ardıcıl olaraq B-514 (189 qəzəl), B-1523 (36 qəzəl) şifrli əlyazmalarda verilmişdir. B-2009 əlyazması M.M.Xəyalinin ancaq mərsiyələrindən ibarətdir. Əlyazmanın təsvirini təqdim edirik.

Ölçüləri 22.4 x 9.5 olan əlyazma 26 vərəqdən ibarətdir. Hər vərəqdə 8 sətir var. Cildi boz rəngli qalın kağızdır. Əlyazmanın üst cildində B-2009/13357, qovluğun üzərində isə B-2009/3634 şifri verilmişdir. Sol qapağında 3 ədəd ayrı-ayrı xırda ölçülü vərəqlərdə əvvəlki şifrləri verilmişdir: 2/X-53, A/4 124, 14941. Kitabın 1a səhifəsində sərlövhədə Xəyali “Mərsiyə” yazılmışdır. Bununla bərabər möhür və 2/X-53 şifri mövcuddur. Əlyazmanın 2a və 25 a səhisindəki şeirlər mətnə daxil deyil, bu 2 mətn solğun karandaşla səliqəsiz (qaralama) yazılmışdır.

2 a səhifəsində

Kaş bu gün bu dəmdə olaydı Kərbəladə,
Qurbanları tir ilən kəsdilər minadə.
Doğradılar Əkbəri zəmin Kərbəladə,
Bu gecə qan ağlayır ərş-xuda şeir.

2 b səhifəsində farsca qeydlər var, hicri tarixi ilə 1311-ci il (1894) göstərilmişdir: “Katib məhruf Mirzə Möhsün Qubeyi Xəyali təxəllüsü. Əz təxəyüllate xod fi ğürreyi mahi məhərrəm həram 1311”.

Hər ki xanəd dua təme darəm,
Zə anki fi bəndeyi-günahkarəm.

3 a səhifəsində “Mərsiyə sədai” başlığı ilə əsas mətn başlayır. Əsas mətnin transfoneliterasiyasını təqdim edirik:

Çün yetdi Hüseyn ibn Əli Kərbəlayə. (3 a)
Xurşidü fələk ərzü səha gəldi nəvayə.

Cəm oldi o səhraya o gün dərdi-müsibət.
Aləmdə xəyalə nə qədər gəlsə küdurət,
Əmr oldı qəzavü qədərə eyləyə qismət,
Nəsfi verilə Zeynəbə nəsfi şühədaya.

Zeynəb o gecə yatmadı ğəm aldı qərarın,
Torpağa qoyub sübhə kimi lalə üzarın.
Ol yerdə çəkən ah-fəğan, naləvü zarın (3 b)
İstərdi desin sərvər deyən al əbayə.

Ahəstə gülüb dərdə alub zülfin əlinə
Əmr etdi açə türrələrin nazlu Səkinə.
Şur ilə gedüb ərz eyləsün sərvərinə
Nə yerdir bu yer oxşarı var bəhr-bəlayə.

Sultanı-cihan məhzərinə yetdi bu əhval
Təğyir tapıb rəngi-ruxi ağladı dərhal.
Bülbül kimi dil açdı minacatə bu minval, (4 a)
Yarəbb, sən özün səbr əta qıl əsrarə.

Sora o şahənşaha bacısın etmədi xəbərdar.
Bu yerdə məni öldürəcək ləşkəri-küffar
Sinirlə gedəcək Şama bacısı abid bimar.
Əlbəttə gərək səbr edəsüz cövri- cəfayə.

Yalvarma, bacı, düşmənə canım sənə qurban
Ahəstə gözün yaşını tök, eyləmə əfğan.
Açun başuvi bərhəm olur aləm imkan
Lövhü qələmü ərş batar cümlə qərayə.

Mərdanə bacı, sən bu gün əzm səfər eylə
Təslim olmur atı qəzavü qədər ilə.
Göz yaşına həm durma Xəyali xəbər eylə
Səd ah-fəğan şur ilə gəlsün bu əzayə

Çün gördi şəhidin tökülür xeyməyə leşkər (5 a)
Səsləndi hanı şiri Əbu Əlfəzl dilavər

Gör nuş eyləyüb Həzrət Abbas o şahə
Xurşid vəfadən bu xitab oldu o mahə
Sürətlə yetür qardaş özün bir bu sipahə
Nə məlulə hər kim bürüyüb aləmi-yeksər

Bundan gər ola qəsdləri cəng ədavət
Əl açma acuqlanma sən ey mədən qeyrət.

Sövlə verələr bu gecəni bizlərə möhlət (5 b)
Ta sübh qıyamət kimi bərpa ola məşhər.

Mindi atına sövtilə ol şahi-tənnaz
Balu pər açub züğən üstünə şəhbaz.
Anqa kimi ədayə tərəf eylədi pərvaz
Düşmən qabağın kəsdi onu badei-Heydər.

Hey ordi əmr Səidə o zər ğam zəmanə
Doldi gözi yaş ilə gəlüb şur fəğanə.
Göstərdi Hüseyni bu Əli oğlidir ya nə (6 a)
Qorxun qəzəb eylər sizə kim xaliqi-davər.

Ey ğövm, uzaq dur bu əməl şərmi-həyadən
Nə istəyə söz bilmiyirəm al əbadən.
İnsaf degil zəhrlü peykan cəfadan
Öz qanın içə su ivazında Əli Əsğər.

Bir güş verün naleyi ətfal betülə
Su yollarını bağlamısuz ali-rəsullah.
Min ox urasuz xoşdu min zari-məlulə (6 b)
Razi degiləm qanə bata kakili-Əkbər.

Bundan o yanə-yanə bulundu məlalə
Ölməkdədir aşiq olanun zövq-vüsalə.
Bəsdir sənə bu söz görər, əlbəttə, Xəyali
Divan qəzadən nə olub şəxsə müqəddər.

Çün gördü batub Əkbəri al qanə Səkinə (7 a)
Döndərdi yüzin şahənşaha Səkinə.

Düşmüş üzini bildi o dəryayi-bəlayə
Ərz eylədi sultan zənin, nuri- səmayə.
Dinc olmağa yüz şövqilə gəldün bu minayə
Qurban ola bir sən kimi qurbana Səkinə.

Qoy mən də gəlüm başu açuq etmə məlamət
Bəlkə gələlər rəhmə bu birəhm cəmaət.
Bir-bir deməgə dərdi-ğəmin çəkdi xəcalət (7 b)
Qoydu əlini zülfi-pərişana Səkinə.

Əcz ilə o dəm sölədi ey bais imkan
Əshabın ölən ölüb cümləsi olsun sənə qurban.
Bir fikir ilə bəlkə bu Əli Əsğəri ətşan
Burdan apara nazilə bir yanə Səkinə.

Şahənşahi-din eylədi ol mahə nəzarə
Bir ah çəkib sölədi təqdirə nə çarə.

Əlbəttə gərəkdir gedəsən özgə diyarə (8 a)
Mənsiz ola mənzil sənə viranə Səkinə.

Bir azca yanımda gəl otur tuti məğalım
Qurban ola sənə mahirxa can ilə malım.
Lazim görünür xəstə gidə Şamə əyalım
Zülmlə bu gün xeymələrim yanə Səkinə.

Əhvalı bilüb saldı Səkinə başə qarə
Zülfin dağıdub açdı dilin naləvü zarə.
Bildi vətənə getməyəcək bir də dübarə (8 b)
Yandı bu qəmü dərdə çü pərvanə Səkinə.

Olmuş bu müsibətdə xəyali belə mamur
Edsün bu nihan rəmzi genə aləmə məşhur.
Hərgüz nə qədər ağlaya çox-çox ola məsrur.
Çün mail olur dideyi-giryanə Səkinə.

Ey oğlı ölən, halı pərişan, bacı Zeynəb. (9 a)
Açma başuvi, eyləmə əfğan bacı Zeynəb.

Axır səfərimdir gedürəm məclisi yarə
Gəlməm bu məkanə dəxi mən bir də dübarə.
İmdi yeri var bağlagilən başuva qarə
Eylə yüzivə zülfüvi əfşan bacı Zeynəb.

Yaxşı qulaq asın bu sözə ey mahi-Mədinə.
Qoyma başıni açmağa bu nazlu Səkinə.
Məndən sonra ver səbri-təsəlli o həzinə (9 b)
Canım o əzizimdü bənim can bacı Zeynəb.

Meydanə bu gün mən bilürəm xəstə gəlirsən
Zənciri-cəfavü sitəmə bəstə gəlürsən.
Əlbəttə soyulmuş bədənim üstə gəlirsən
Gün tək başı açıq didəsi giryan bacı Zeynəb.

Ağuşa çəküb nəşimi gəl şuri-nəvayə
Görmək diləsün başımı bax nuki-cidayə.
Bacı ucadan ağlama səbr eylə bəlayə (10 a)
Ağlatma məni, mən sənə qurban bacı Zeynəb.

Can verdi susuz candan əzizim Əli Əsğər
Kuyim kimi qanıyla dolub kakili Əkbər.
Billəm bədənim girib bəladə qala bir sirr
Ta üç günəcən qanıma ğəltan bacı Zeynəb.

Şamə aparar sizləri bu ləşkəri-küffar
Tənə dil açar sübhü məsa qövmi-sitəmkar.

Həm söhbətüvüz nalə ilə abidi- bimar (10 b)
Mənsilüvüz olur məscidi-viran bacı Zeynəb.

Bu qüssəni yox yazmaqa hiç kimsədə taqət
Həvarə çəkər xamei-təhriri-xəcalət.
Dili- xəstə Xəyali ola taruz qiyamət
Bu dərdi-ğəmi möhnətə nalan bacı Zeynəb.

Vəli eyzən

Gül ğönçəsi tək Əsğəri aldı ələ Leyla. (11 a)
Süsən kimi göz açdı o novruzgülə Leyla.

Solmuş yüzinə düşdi gözi gəldi fəğanə
Yandı cigəri ah ilə od saldı cahanə.
Başdan ayağa dərdi-ğəmə oldı nişanə
Ney tək ol müsibət güni gəldi dilə Leyla.

Kimdür məni tək sövlədi ol mahi- üzarə
Pabəndi ola bir sən kimi xurşivi-nigarə.
Ağlardı basub bağrına eylərdi nəzarə (11 b)
Gülşəndən o gün ayru düşən bülbülə, Leyla.

Aç bir gözivi eylə nəzər ruhi-rəvanım
Gül tək saralan rəngüvə qurban ola canım.
Əfv ed məni bir qətrə suya yoxdu gümanım
Səbr eylə gözüm nuri düşüb müşkülə, Leyla.

Axdı gözündən yaş gedüb taqəti-tabı
Döndürdi yüzin Əkbərə qıldı bu xitabın.
Bir yanə apar gəl məni sən et səvab (12 a)
Qoyma gedə yüz düşmən olan məhfələ Leyla.

Sənsən bu yaman gündə mənim püştü pənahım
Az qaldı cahana sala od naləvü ahım.
Ğeyr əz analıq mən bilürəm yoxdu günahım
Səndən irəli yaxşıdu hərgah ola Leyla.

Al könlümi bir dəm ələ səbr eylə zəmanə
Ta mümkün ola söyləməgə sirr nihanə.
Toprağa qoyub sən kimi bir tazə cəvanı (12 b)
Düşvardı çox çəksün özün mənzilə Leyla.

Səmi ilə xəyalı götür əhvaluvi hali
Söz pərdədədir düşməgilən özgə xəyalə.
Yazmışdı qəza katibi tumar məlalı
Al qanə batub Əkbər düşsün çölə Leyla.

Əzm etdi çün cihadə Kərbəladə Əkbər (13 a)
Dutdi o gündə bişək zülmət cihana yeksər.

Şövqilə xeymələrdən qoydimi ayağ kənarə
Gördi durub babası düşmüş fəğani-zarə.
Səmti-Fıratə məhzun hərdəm edüb nəzarə
Deyür ğərib, yalğuz qaldım gəl, ey bəradər.

Sultan Kərbəlanı görçək o mah surət
Ərz eylədi yetdüpdür atma mah dərd-möhnət.
Dünya yüzində varmı bundan böyük müsibət (13 b)
Tənha bu çöldə bir mən, bir sən bu qədər leşkər.

Leyla görüb özündən rəmidəvəş ğəzalin
Məzmun söhbətdən dərk eylədi xəyalin.
Bildi o gündən artuq görə bilməz cəmalın
Etmədi yəqin batar tez al qanə zülfi-ənbər.

Ağuşa çəkdi can tək ağaz edüb fəğanə
Səpdi gülabı gözdən əliylə ördi şanə.
Dedi oğul bir az ver zülfdən nişanə (14 a)
Olsun yanımda daim ta vəqt ruzi- məhşər.

Harda Xəlil oğlun dəxi eylədi minadə
Hacər nə vəqt getdi Şamə tərəf piyadə.
Zəhra, çöküpdü möhnət, amma nə mən bəladə
Zülfünə yerdə olmuş mən tək yüzinə müəccər.

Ayrulmaram yanından çün aşiqəm cəmalə
Məşuqə sayəsində aşiq yetər vüsalə.
Qəlbim yanar düşəndə bu sərvi-qədd xəyalə (14 b)
Məcnunsifət dollanam səhranı zarı-müztər.

Təhrir qıl Xəyali, sən də bir ah-zar
Vermə gönül cihanə bir əksdür qərarı.
Bu ərseyi-fənadə əmrün nə etibarı
Təhsil mərifətdir hər bir səvabə məsdər.

Mərsiyeyi cuş:

İzn cihad almışam şiri-Xudadan bu gün (15 a)
Bir dolu cam içmişəm mücr-bəladən bu gün.

Şiri-qəzənfər fərəm mehr vəfa göstərəm
Aləmə bir gövhərəm kan səxadan bu gün.
Çəksəm əgər sizlərə tiği-şərərbari-tiz
Su yerinə qan yerür Kərbi-bəladən bu gün.

Vəli eyzən

Ya Əli, Kərbəlayə gəl Zeynəbi binəvanı gör (15b)
Badi-sitəm xəzan edüb gülşəni-Neynəvanı gör.
Tazə ərusə qıl nəzər zülfini məcər eyləmiş
Şimri-şərir yer əlində bir ismət müctəbanı gör.
Cövrü cəfavü zülmlə bir ipə bağlu qönçə tək
Leşkəri İbn Səd ara itrət Mustafanı gör.

Vəli eyzən (16 a)

Gəl əlimdən algilən Əsğəri, ya Zeynəbə.
Solupdu gör ğönçə tək ləbləri, ya Zeynəbə.
Görüb bəladə susuz Əkbərə qurban olub
Qanıyla yeksər dolub peykəri ya Zeynəbə.
Qətlinə gələndə sinəmə tök zülfüvi
Şurilə çək yanıma Əkbəri, ya Zeynəbə.

Qana batub tazə cəvanım, bacı (16 b)
Təşnə olub ruhi-rəvanım, bacı.
Başə urub ağladmışam, qalmayub
Candə dizi-tabı-tavanım, bacı.
Gidməz ürəkdən bu cəvan yarəsi
Var nə qədər sinədə canım, bacı.

Vəli eyzən

Əkbərini görməgə Şah-şəhidan gəlür (17 a)
Zeynəb açub başını zülfi-pərişan gəlür.
Qarə geyin şiələr Kərb bəlayə baxun
Şövqilə qan içməgə Əsğər Ətşan gəlür.
Təşnə olan Əkbəri əldə Əli Əsğəri
Varisi-xeyrülbəşər didəsi giryan gəlür.

Vəli eyzən

Vay Ələmdar oğul Zeynəbə qəmxar, oğul (17 b)
Heydər edüpdür səni leşkərə sərvər, oğul.
Yatma Hüseynim qalub yek tənha bu gün
Geyri təva min fəda qatil küffar, oğul.
Qanına ğəltan olub novgül baği-vəfa
Lütfilə bax gör dutub dura sinei-xar, oğul

Vəli eyzən

Şahi-şəhidan kim görüb bəla kim görüb (18 a)
Çərx-sitəm peşədən cövrü cəfa kim görüb
Oğluni, qardaşını dəşt-bəladə bu gün

Ümmətə qurban verən şir-Xuda kim görüb.
Qardaşına baş verən Həzrət Abbas tək
Mədəni həcv kərəmi-kan vəfa kim görüb.

Heç analar görməsün oğlunu Leyla kimi (18 b)
Qana batan kakileyi-hümza kimi.
Ağlar Əli Əkbərə, nalei edər Əsğərə
Şur salub könüllərə Həzrət Zəhra kimi.
Başı açuq dideyi-tər təzə cəvanımdır
Naleyi-fəryad edər bülbülü şeyda kimi.

Vəli eyzən

Aləm əlündən gəlür etməgə dad, ey fələk (19 a)
Eyləmədin bir zaman Zeynəbi şad, ey fələk.
Əsğərə sevdirmədin, yandı susuzdan dili
Bir belə gün etmədün Heydəri yad, ey fələk.
Sən necə gördün rəva bir belə zalım, ey fələk
Zeynəbi-dilxəstəyə edən ziyad, ey fələk.

Vəli eyzən

Heç bacı Zeynəb kimi dəhrdə xar olmasun. (19 b)
Dərdi-müsibət çəküb möhnətə yar olmasun .
Oğlu kəfən geyməsün əgninə toyi görməmiş
Qardaşı əldən gedüb şərə düçar olmasun.
Bir şəmi-didə tək zari-ğəribəlikdə
Həsrətlə can verüb tozlu məzar olmasun.

Vəli eyzən

Harda qalub,ey üqab, qolsuz ələmdarımız (20 a)
Dərdi-müsibət güni yavər qəmxarımız.
Al-rəsulə onun ğeyrətinə tapşırub
Sahibi-müstağ bərsəri Heydər kərrarımız.
Olsa ol sərdari-din aləmi zülmətə dutar
Qətlə yetir zülmilə sərvər-salarımızı.

Görüm səni qan olasan, ey Fərat. (20 b)
Mən kimi atəşan olasan, ey Fərat.
İçmədi su səndən Əli Əsğarım
Xak ilə yeksan olasan, ey Fərat.
Qaldı gözüm səndə bu gün həşrə tək
Dəhrdə giryan olasan, ey Fərat.

Vəli eyzən

Ümmə bu baş kimindür dənizdə qan ağlayur (21 a)
Gözdən olur daima əşki-rəvan ağlayur.
Hər tərəfə gedəndə Ümmə gözi məndədir
Mən Əli dami-dünyadə idüb fəğan ağlayur.
Nə oğli, nə qardaşı yoxdu bu ləbi-təşnənun
Nalə yetüb könüllərə pirü cəvan ağlayur.

Vəli eyzən

Qasım ibn Həsənim, ey kirvə (21 b)
Sərvər gülgün kəfənim, ey kirvə.
Başə çəkin dərd-bəla canımını
Saqi, gəl piri Həsənim, ey kirvə.
Qarə geyüb salma qan ağlayın
Novgüli-şahi-zəmanım, ey kirvə.

Vəli eyzən

Ya ibta, ya Əli Kufədən zar ağladsam (22 a)
Oğlu ölən Zeynəbim lalü nihan ağladsam.
Şərə əsir olmuşam zülfi-siyah mücərrim
Izzətim əldən gedüb dəhrdə xar ağladsam.
Sübhi-məsa gözlərim görməgə qardaşımı
Həşrə kimi Şamidə tozlu məzar ağladsam.

Ağlayun, ey dustan, Hüseyn kimi sərvərə (22 b)
Tapmadı bir qətrə su versün Əli Əsğərə.
Aldı o tifl susuz qucaqına ağladı
Öpdü iki yüzindən deyərdi Əli Əkbərə.
Açdı duaya əlin sövlədi ya Zülcəlal
Səbr əta qıl bu gün izzəti-peyğəmbərə.

Görüb bəladən apar, ey Əli Əkbər, məni (23 a)
Verməgilən düşmənə şəbi-pinbər məni.
Firqət Abbasdə başə örüb ağlayın
Sübh-məsa görməsün şimər sitəmkar məni.
Qoyma düşüm çöllərə saxla yanunda bu dəm
Çünki sənə tapşurub Hüseyn sərvər məni.

Ağlamağa növcavan Əkbərə xoş gəlmisüz (23 b)
Verməğə bir cürrə su Əsğərə xoş gəlmisiz.
Həzrət Abbas ölüb düşt bəladə bu gün.
Dutmağa yas bir belə sərvərə xoş gəlmisüz.
Zöhreyi-Zəhra gəlür məclisə qan ağlayun.
Lütfilə bəlkə desün sizlərə xoş gəlmisüz.

Şəmləri söndürün, şəmi ğəriban gəlür.
Piri-cəvan ağlayun, mövsümi-əfğan gəlür
Camları doldurun şərbəti-qənd-abilə
Təşnə bu gün can verən Əsğər atşan gəlir.
Nalə idün şıələr şur ilə bu məclisə
Varisi-xeyrülbəşər, sinəsi suzan gəlür.

Bu gecə, ey dustan, gərəkdü qan ağlayaq. (24 b)
Başə urub sübhəcən pirü cəvan ağlayaq.
İsdi qum üstə susuz şahi şühədan Hüseyn
Yaralu ahu kimi veripdü can ağlayaq.
Qolları olmuş qələm Həzrət Abbasa biz
Çarı edüb didədən əşk-rəvan ağlayaq.

Fi kəlamı Seyyid (25 a)

Töküldi xəmim masumə kişə bacı, ya Hüseyn
Olur şir-zinun şah Mədinə ya Hüseyn
Fəda olum büstüvə fəğanə gəlmə can bacı
Gərəkdir xeyməm odlana əsir nalәvan bacı
Dutuldu gün yetişməz ayağın bu dəm şəhadətə
Siyah şam və gərgiyan gəlübdü cümlə- arisə
Vir əl əsində zülm ilə düşə əl ismətə
Təbibə tab eyləməz qızun Səkinə bacısı
Vurrullar bu cöldə keçmişəm Səkinə xəta edən
Əli Əkbərim kimi cəvan gülüzarısın..
Cənazəsə vurula ox bu qum hər kənarından
Yaraların çox incidir bu tür gözimi qan bacı
Qolumu bağladun Hüseyn tənəsi qulam aşiğina
Başımdan aldı məhrim bu şəhri- şum bihəya
Çəkür qatarı kövğəsi qəra amandı dən hövli-dua
Haraya gəl əlac qıl Şah Hüseynə bacı